

Kyrose silinder: Kas esimene inim-õiguste harta maailma ajaloos?

Andreas Johandi

Abstract

The Cyrus cylinder: The first charter of human rights in the world?

KEYWORDS: Assyriology, Ancient Near Eastern religions, Achaemenid history, Achaemenid inscriptions, Cyrus the Great, Old Testament, Pahlavi Dynasty, Islamic Revolution

The purpose of the paper is twofold. Firstly, it presents the first commented translation into Estonian of a famous cuneiform text from ancient Babylon known as The Cyrus Cylinder. The document was named after Cyrus II (reigned 559–530 BCE), the founder of the Achaemenid Empire, who is positively described in the writings of several classical Greek authors and in the Old Testament. In the latter source, King Cyrus is described as an instrument, shepherd and messiah of Yahweh who is associated with Cyrus's edict which allowed the Judeans to leave their captivity in Babylon, return to Judea and restore the temple in Jerusalem.

Secondly, the paper deals with the reception of the cylinder in modern Iran during the reigns of the last Shah of Iran, Mohammad Reza Pahlavi (ruled 1941–1979) and the Islamic Republic (since 1979). The idea of the cylinder as the first charter of human rights was probably conceived in 1960s Iran, although it is unclear who was the first formulator. It is well known that the last Shah him-

self was an ardent proponent of the idea, and that he often used it in his royal ideology which presented him as the legitimate successor to Cyrus. The Shah's worship of Cyrus and his cylinder reached its peak in 1971 when he organized pompous celebrations which celebrated the 2500 years of the Iranian monarchy. The Cyrus Cylinder, which was borrowed for the event from the British Museum, became the official symbol of the celebrations and the Shah praised Cyrus as a good-willing humanist. Simultaneously with the festivities in Iran, a replica of the cylinder was given as a gift to the UN general secretary by the Shah's sister princess Ashraf Pahlavi.

In the early years of the Islamic Republic of Iran, the Cyrus Cylinder together with other artefacts and remains of pre-Islamic Iran was out of favour among the new rulers but was later rehabilitated. The Cyrus Cylinder became especially important during the rule of President Mahmoud Ahmadinejad (2005–2013) under whose leadership the cylinder was once again borrowed from the British Museum to be exhibited in Tehran. In the opening event, Ahmadinejad described Cyrus as a protector of monotheism who proclaimed freedom and liberty in his cylinder.

Finally, it is argued that, based on the ancient document itself, there is no basis for calling it the first charter of human rights as nothing novel is said about humans and their rights in the text and, deciding by its form and content, it is a traditional Mesopotamian building text (foundation deposit). It is equally not right to say that Cyrus abolished slavery, as the existence of slaves is documented for the Achaemenid period. Lastly, it is anachronistic to call Cyrus an enlightened humanist as this kind of characterisation would only make sense a few thousand years later.

ANDREAS JOHANDI, PhD, research fellow of Near Eastern religions at the School of Theology and Religious Studies, University of Tartu

Sissejuhatus*

Kyrose silinder on ilmselt üks kuulsamaid kiilkirjas üles tähendatud tekste, mida võib nüüdisaegse tuntuse poolest võrrelda ehk ainult Hammurapi seaduste või Gilgameši eeposega. Kui Hammurapi seadusi peetakse üheks vanemaks seaduskoguks maailmas ja Gilgameši eepost kõige varasemaks

* Uurimistööd on rahastanud Eesti Teadusagentuur (PRG938).

maailmakirjanduse tähtteoseks, siis Kyrose silindri tuntuse (ja kohatise kurikuulsusegi) põhjuseid on keerulisem mõne sõnaga välja tuua, sest see põhineb mitmel nii muistsesse kui ka veel üsna hiljutisse aega jääval asjaolul.

Muistse aja- ja usundiloo seisukohast teatakse seda Pärsia Ahhemeniidide impeeriumi rajaja kuningas Kyros II (559–530 e.m.a) järgi nime saanud ja tema valitsusajast pärinevat dokumenti võimalike paralleelide kaudu Vana Testamendi kirjakohtade ning sellest samast kuningas Kyroset pajatavate klassikaliste autorite teostega. Vanas Testamendis (VT) on Kyrost mainitud kui jumal Jahve tööriista, karjast ja messiast (võitut). Juttu on ka Kyrose ediktist ehk dokumendist, mis lubas juudalastel Paabeli vangipõlvest vabaneda, tagasi Juudamaale pöörduda ja Jeruusalemma templi uuesti üles ehitada.¹ Kyroset kirjutas ka mitu klassikalist autorit, näiteks Herodotos ja Xenophon. Esimene neist kirjeldas Kyrost 440 e.m.a paiku teoses *Historia* kui alamate jaoks isalikku figuuri, kes vabastas oma rahva meedlaste ja nende kuninga Astyagese rõhumise alt, kuid langes lõpuks oma liigsete ambitsioonide ohvriks. Xenophoni jaoks oli Kyros 370 e.m.a paiku kirjutatud teoses *Cyropaedia* samuti rahva isa. Autor loob siin Kyroset veatu ideaalkuninga kuju, kes seab esikohale oma rahva heaolu ning on isetu, kaastundlik ja vapper. Kreeka autorite teoste ajaloolisse tõepärasse suhtutakse tihti skeptiliselt. Nende kirjelduste puhul on siiski kõnekas asjaolu, et kuigi pärslased olid 5. sajandil e.m.a toimunud Kreeka-Pärsia sõdade tõttu kreeklaste verivaenlased, suhtuvad Vana-Kreeka (ja Vana-Rooma) autorid Kyrosesse enamasti suure austusega, rõhutades tema eeskujulikke omadusi valitsejana.

Muistne austus Kyrose vastu on üle kandunud ka tänapäeva. Seda eriti põhjusel, et 20. sajandi teisel poolel üles kerkinud ja laialt levinud arusaama põhjal tuleks Kyrose silindrit käsitleda maailma ajaloos esimese inimõiguste harta või deklaratsioonina. Kes seesuguse seosega esimesena lagedale tuli, ei ole enam selge, kuid on teada, et selline arvamus hakkas juuri ajama 1960. aastatel Iraanis ja seda rõhutas oma kirjutistes korduvalt ka Iraani viimane šahh Mohammad Reza Pahlavi (valitses 1941–1979)

1 Olen kuningas Kyrosesse puutuvaid VT kirjakohti ja Kyrose silindrit võrdlevalt käsitlenud 2016. aastal Usuteaduslikus Ajakirjas ilmunud artiklis „Marduki ja Jahve soosik: Pärsia kuningas Kyros II ja tema taevased patroonid Vana Testamendi tekstides ja Kyrose silindril“ (vt Johandi 2016a).

(Curtis 2013: 87).² Järgnevas artiklis on kõigepealt esitatud Kyrose silindri kommenteeritud tõlge eesti keelde ning seejärel peatutud asjaoludel, kuidas ja miks on tänapäeva Iraanis hakatud silindrit pidama esimeseks inimõiguste hartaks või deklaratsiooniks. Lõpetuseks on proovitud vastata küsimusele, kas sellise hinnangu andmiseks on ka mingit alust.

Kyrose silindri kommenteeritud tõlge

Briti Muuseumis järjekorranumbriga BM 90920 eksponeeritav Kyrose silinder leiti 1879. aastal väljakaevamistel muistse Paabeli varemetes. Väljakaevamisi juhtis Assüüria kristlasest Suurbritannia alam, arheoloog Hormuzd Rassam (1826–1910). Rangelt võttes pole geomeetriliselt üldse tegemist silindriga, sest üsna tagasihoidlike mõõtmetega (pikkus 22,8 cm; äärte läbimõõt 7,8–8,2 cm; keskosa läbimõõt 10 cm) kahvatuvärvilisest savist valmistatud ese on kujult tünjas — keskosa on äärtest pisut laiem. Eset on selle pikaajalise säilivuse tagamiseks põletatud tõenäoliselt juba muinasajal (Finkel 2013: 11).

Silindrile babüloonia keeles (semiidi keelte hulka kuuluva akadi keele dialekt) kirjutatud 45 realine tekst ei ole kahjuks tervikuna säilinud, eriti on kannatada saanud teksti algus- ja lõpusosa. Võib arvata, et silinder leiti 1879. aastal küll tervena, kuid sai kannatada juba enne väljakaevamise paigast edasi transportimist ning purunes tükkideks. Selle tulemusena eraldus silindrist arvestatav osa lõpuosast pärinevat teksti (read 36–44), mis ei jõudnud koos silindri põhiosaga Briti Muuseumi, vaid sattus hoopis USA Yale'i Ülikooli kogusse (Schaudig 2018: 16). Õnneliku juhuse tahtel õnnestus Münsteri Ülikooli teadlasel P.-R. Bergeril see fragment 1970. aastate alguses Yale'i kogus tuvastada ja Briti Muuseumi ning Yale'i Ülikooli vahel sõlmiti pikaajaline laenuleping, mille alusel toimetati fragment Londonisse ja liideti silindri teksti põhiosaga.

Funktsionaalses mõttes võib silindrit nimetada rajamispäraseks (*foundation deposit*). See on üheks viimaseks näiteks Mesopotaamia põlisest kuninglikust traditsioonist, mis nägi templite ning paleede ehitamis- ja renoveerimistöodel ette selliste silindrite paigutamist vunda-

2 Iraani viimane šahh külastas 1972. aastal ka Eestit, vt lähemalt Johandi 2016c.

mentidesse eesmärgiga legitimeerida töid kureerinud valitsejaid jumalate ja järeltulevate põlvete ees. Kyrose silindri 43. real on mainitud, et ehitustöid tehes leidis Kyros ise Assüüria kuninga Aššurbanipali (valitses 668–627 e.m.a) raidkirja. Seega ei olnud tekst sellisel kujul mõeldud kaasaegsetele lugemiseks.

Sellist tüüpi kiilkirjatekstide puhul oli tavaline, et valmistati mitu versiooni, mida võidi kanda mitmesuguse kuju (nt nelinurkne lame savitahvel, silinder, koonus, prisma jne) ja mitmesugusest materjalist (nt savi, lubjakivi, väärismetallid jne) valmistatud objektidele. Kuivõrd Kyrose teadaande hoolikalt koostatud tekst tundus olevat adresseeritud ka Paabeli elanikkonnale, püsis Vana-Lähis-Ida uurivate teadlaste seas kahtlus, et silindrile jäädvustatud versioon ei ole mitte ainus tekstivariant (Finkel 2013: 18). Lisaks kokku liidetud silindrile õnnestuski Briti Muuseumi kogu 2009. ja 2010. aastal tuvastada veel kaks, seekord „tavalise“ lamedakujulise savitahvli fragmenti Kyrose tekstiga. Tahvlifragmentide abil saab taastada puuduvat teksti silindri alguses ja lõpus: tahvli BM 47134 abil silindriteksti ridu 1–2, 42–45 ja tahvli BM 47176 abil ridu 34–37.

Temaatiliselt saab teksti jagada neljaks põhiosaks. Read 1–10 kirjeldavad kolmandas isikus Kyrosele eelnenud Paabeli kuninga, Uus-Babüloonia dünastiasse kuulunud Naboniduse (valitses 555–539 e.m.a) valitsemisega. Seda iseloomustatakse kui Paabeli ajaloo üht jubedat perioodi, mis oli äärmiselt vastumeelne nii jumalatele kui ka inimestele. Jumalaid eesotsas Paabeli linnajumala Mardukiga vihastas Nabonidus välja rea kultuslike süütegudega, samas painas ta elanikkonda armutu orjaikkega.

Ridades 11–19 kirjeldatakse kõigepealt, kuidas Marduk otsib end põhjalikult kompromiteerinud Naboniduse asemele uut valitsejat. Tema soosikuks saab tänapäeva Edela Iraanis asunud Anšani linna valitseja Kyros, kelle Marduk määrab kogu maailma kuningaks. Marduk näeb, et Kyros on vääriline valitseja ning käsib tal minna Paabelisse, et Naboniduse põhjustatud kaos tagasi korraks pöörata. Kyros lähebki oma suure sõjaväega Paabelisse ja võtab linna ilma lahinguta üle, Marduk annab Naboniduse Kyrose kätte ning vabastatud elanikkond rõõmustab ja suudleb uue valitseja jalgu.

Kyros, kellest seni on jutustatud kolmandas isikus, haarab alates 20. reast

jutujärje ning tekst jätkub kuni lõpuni esimeses isikus. Kyros loeb esmalt üles oma kuninglikud tiitlid ning sugupuu ja kirjeldab ridades 20–37 oma tegevust Paabelis korra taastamisel: tema väed valvavad rahumeelselt linna, valitsejad kogu tollasest oikumeenist toovad Kyrosole andamit ning Kyros taastab Mesopotaamia südamaa templites jumalate kultused, mis olid Naboniduse valitsusajal katkenud. Ridades 38–45 kirjeldab Kyros ehitustöid Paabeli linnamüüri ja vallikraavi juures, mainib varasema kuninga silindrit, mille ta on ise leidnud, ning lõpetuseks palub Mardukilt pikka iga.

Siinse tõlke tegemisel on kasutatud järgmisi teksti transliteratsioone: Berger 1975; Schaudig 2001: 550–556; Schaudig 2018; Finkel 2013.

Tõlge³

1. [Kui Mardu]k, kogu taeva ja maa kuningas, [...] allutas,
2. [...kes] oma viha tõttu laastas [maa...] ilmakaari.
3. Tema (Marduki) meelepahaks, tema suure südame [nõusolekuta] pandi tema maa valitsejaks vääritu isik (Nabonidus).
4. x [...]jendi ta (Nabonidus) lasi seada nende kohale.
5. Ta ra[jas] jäljendi Esagilist [ja ...] Urile ja teistele kultuskeskustele.
6. Neile sobimatud rituaalid, rüvedad toidu[ohvrid...] ta rääkis [nurjatust] iga päev ja põlastusväärse teona
7. ta peatas tavapäraseid ohvriannid, ta kahjustas kultusriitusi, [...] ta algatas pühamutes. Tema sisemuses lõppes otsa aukartus Marduki, jumalate kuninga ees.
8. Kurja oma linnale ta tegi päev päeva järel [...] tema rahvast, neid kõiki ta

3 Assürioloogiateaduse konventsioonide kohaselt tähistavad nurksulud tõlkes tekstiosi, mis pole säilinud, kuid mida saab konteksti põhjal ligikaudu taastada; punktidega täidetud nurksulud tähistavad tekstikohti, mille taastamine pole võimalik; ümarsulgudesse on tõlkija lisanud sõnad, mis on vajalikud konteksti mõistmiseks; sümbol x tähendab, et on näha, et midagi on kirja pandud, kuid see on loetamatu.

armutu ikkega laastas.

9. Nende kaebuste peale jumalate Enlil ohjeldamatult vihastas ja [lahkus] nende aladelt, jumalad, kes nendes elutsesid, hülgasid oma pühapaigad.

10. Tema (Marduki) meelepahaks oli ta (Nabonidus) toonud (jumalad) Šuannasse. Ülev Marduk, jumalate Enlil, leebus kõigi asunduste suhtes, mille pühamud olid maatasa tehtud,

11. ning sumeri ja akadi rahva suhtes, kes olid muutunud laibasarnaseks, tema meel muutus (nende suhtes) härdaks ja ta haletses neid. Kõiki maid, igaüht (neist), ta uuris/seiras ja vaatas,

12. ta otsis õiget kuningat, oma südame soosikut. Ta haaras käest Kyrosel, Anšani linna kuningal, ja nimetas ta nime; kuningluseks kogu kõiksuse (üle) ta lausus tema nime.

13. Gutimaa ja kõik meedlased ta (Kyros) pani kummarduma oma jalge ette; mustapealise rahva eest, kelle ta (Marduk) oli andnud talle (Kyrosele) valitseda,

14. tões ja õigluses ta hoolitses, suur isand Marduk, oma rahva hoidja, vaatas rõõmsalt tema (Kyrose) häid tegusid ja õiget südant,

15. tema linna Paabelisse käskis ta tal minna, ta lasi tal ette võtta tee Tintirisse ja nagu sõber ja seltsiline läks tema kõrval.

16. Tema võimsad väed, kelle arvu — nagu vett jões — ei olnud võimalik kindlaks teha, täies relvastuses nad kõndisid ta kõrval.

17. Ilma võitluse ja lahinguta ta (Marduk) lasi tal siseneda Šuannasse. Tema linna Paabeli ta päästis kitsikusest. Ta (Marduk) andis tema (Kyrose) kätte üle Naboniduse — kuninga, kes teda (Mardukit) ei kartnud.

18. Kogu Tintiri rahvas, kogu Sumeri ja Akadi maa, ülikud ja asevalitsejad põlvitasid ta ees ja suudlesid ta jalgu; nad rõõmustasid tema kuningavõimu üle, nende näod särasid.

19. Isand, kelle abi päästis kõik surmast; kes säästis kõiki raskustest ja kannatustest. Rõõmsalt nad teda kiitsid, tema nime ülistasid.

20. Mina, Kyros, universumi kuningas, suur kuningas, võimas kuningas, Babüloni kuningas, Sumeri ja Akadi kuningas, maailma nelja ilmakaare kuningas,
21. Kambyse, suure kuninga, Anšani linna kuninga poeg; Kyrose, suure kuninga, Anšani linna kuninga pojapoeg; Teispese, suure kuninga, Anšani linna kuninga järeltulija,
22. kuningavõimu igavene seeme, kelle valitsemist Bel ja Nabu armastavad, ja kelle valitsemist nad enda südame rõõmuks soovisid. Kui ma läksin rahu Tintirisse,
23. juubelduste ja rõõmustamise saatel kuningapaleesse isandlikkuse trooni ma asetasin. Marduk, suur isand, avara mõistuse, mis armastab Tintirit, nagu saatuse minu peale ta asetas. Päev päeva järel otsisin ma tema austust.
24. Minu võimsad väed Tintiri südamesse rahu marssisid, kogu Sumeri- ja Akadimaal ei hirmutanud nad kedagi.
25. Paabeli ja kõigi tema kultuspaikade heaolu ma otsisin. Tintiri rahvas, kes nagu ilma jumaliku hooleta neile sobimatus ikkes seisis —
26. ma leevendasin nende väsimust ja päästsin nad lahti ikkest. Minu heade tegude üle Marduk tõesti rõõmustas.
27. Mind, Kyrost, kuningat, kes teda (Mardukit) kardab, ja Kambysest, minu järeltulijat, ja minu sõjaväge
28. ta heatahtlikult õnnistas. Sõbralikus rahu me tema ees jalutasime. Tema kõrge käsu läbi kõik troonidel istuvad kuningad
29. kõikides ilmakaartes, ülemisest merest kuni alumise mereni, (need,) kes elavad kaugetel aladel, amoriitide kuningad, kes elavad telkides, nemad kõik
30. oma kaalukat andamit nad tõid mulle ja Paabeli südames nad suudlesid mu jalgu, Šuannast kuni Aššuri linna ja Susani,
31. Akadini, Ešnunna maani, Zambani linnani, Meturnu linnani, Derini, kuni Gutimaa piirini, pühapaikadeni üle Tigrise, mis varasematest aegadest hüljatud, nende elupaikadesse

32. jumalad, kes neis elutsesid, ma viisin tagasi nende kohtadele ja lasin neil hõivata nende igavesed pühapaigad, kõik nende inimesed ma kogusin kokku ja viisin tagasi nende elupaikadesse;
33. ja Sumeri ja Akadi jumalad, kelle Nabonidus jumalate isanda vihaks, oli toonud Šuannasse, Marduki, suure isanda käsul turvaliselt
34. ma paigutasin nende kambritesse — elupaikadesse, mis rõõmustavad (nende) südant. Kõik jumalad, kelle olin nende templitesse tagasi toonud
35. iga päev Beli ja Nabu ees palugu nad minu päevade pikendamist, kostku sõna minu heaks; ja Mardukile, minu isandale öelgu nad (nii): „Kyros, kuningas, kes teid kardab ja Kambyses, tema poeg,
36. olgu nemad meie templite toidumoonaga varustajad kuni kaugete päevadeni.“ Paabeli elanikkond kestvalt kiitku (minu) kuningavõimu. Kõikidel maadel ma lasin elada rahus.
37. [...] hane, 2 pardi ja 10 tuvi (võrra) ma (senist) hanede, partide ja tuvide (arvu)
38. iga päev ma suurendasin. Imgur-Enlili müürile, Tintiri suurele müürile, suuremat turvalisust ma otsisin ja
39. [ehitasin] tellistest jõekai linnakraavi kaldale, mille ehitamist varasem kuningas oli alustanud, aga oma tööd polnud (ta) lõpetanud.
40. [...], mis ei ümbritsenud linna] väljastpoolt, mida varasem kuningas ei olnud ehitanud, tema ehitussalgad mullavalli [...] Šuannasse.
41. [...bituumenis]t ja tellistest ehitasin uuesti ja lõpetasin nende töö.
42. [...suured seedripuust ukse] pronksist pealdistega; kivist lävepakk, ukse-sarrus ja vasevalu igale uksele
43. [ma paigaldas...] Aššurbanipali, mulle eelnenud kuninga, raidkirja ma selle keskel nägin.
44. [...] oma kohale. Las suur isand Marduk toob mulle anniks [pika] el[u],
45. [kindla trooni ja kauakestva valitsu]saja [ja las ma...] sinu südames igavesti.

Kolofon:

[Kirjutanud ja kontrolli]nud [...], see on Qīšti-Marduki, [...] poja tahvel.

Kommentaariid

3. Teistmoodi tõlgendab seda rida Irving Finkel: „[...] his [first]born (= Belshazzar), a low person, was put in charge of his country“ (Finkel 2013: 4). Seega arvab Finkel, et valitsejaks määrati mitte Nabonidus ise, vaid tema poeg, kroonprints Belsassar.

4.–5. Esagil (sumeri k ‘tõstetud peaga/tipuga maja’) oli Marduki tempel Paabelis. Üheks Naboniduse patuteoks, mida teksti esimesel neljandikul loetletakse, oli Esagili „jäljendi“ rajamine. „Jäljend“ tähendab siin Marduki kultuse seisukohalt midagi pühadust rüvetavat (vt järgmisi kommentaare).

6.–7. Erinevalt Vana Testamendi dekalooGIS loetletud võimalikest ülestumistest on siin Nabonidusele omistatud süüteod pigem kultuslikku laadi eksimused: talle heidetakse ette nii sobimatute rituaalide toimetamist kui ka teotavate ohvrite toomist. Rituaalide ja ohvrite kohta ei ole siin aru saada, kas mõeldakse Mardukile või mõnele teisele jumalale toimetatud rituaale ja ohvreid. Teises Naboniduse vastu häälestatud propagandistlikus tekstis, mis samu sündmusi kajastab ehk nn *Naboniduse kroonikas* (vt Glassner 2004: 232–238; Kuhrt 2010: 50–53) heidetakse Nabonidusele samuti ette kultuse, täpsemalt Paabeli uusaastapidustuste hooletusse jätmist.

9. Paabeli peajumal Mardukit nimetatakse siin jumalate Enliliks. Nippuri linna patroonjumal Enlil oli kogu Babüloonia ala valitsenud jumalate panteoni peajumal enne Mardukit. Pööre hierarhia tipus toimus millalgi teise aastatuhande e.m.a viimastel sajanditel, mil valmib müüt *Enūma eliš*, milles kirjeldatakse Marduki kerkimist Babüloonia ehk Mesopotaamia lõunaosa jumalkonna vaieldamatuks suverääniks.

9.–10. Nabonidust süüdistatakse siin jumalakujude kogumises Šuannasse e Paabelisse. Šuanna oli esialgu Paabeli e Babüloni lõunapoolne linnaosas, kuid siin tähistab see nimetus kogu linna. Jumalate lahkumine linnast ja nende kujude puudumine (siin äraviimine Naboniduse poolt)

tõi kaasa nn jumaliku hüljatuse (*divine abandonment*), mis oli levinud mütoloogiline motiiv Mesopotaamia kirjanduses (vt Johandi 2016b). Kriise (nt vaenlaste vallutusi) väljendati mõnikord mütoloogiliselt kui jumalate lahkumist, mis jätsid linnad ja suuremad maa-alad jumalate kaitse alt välja ning mitmesuguste hädade (nt ründavate vaenlaste) suhtes haavatavaks. Kyrose silindri alguse puhul kehtib järgmine skeem: Naboniduse rüvedast sigatsemisest ning linnaelanike kaeblemisest häirituna lahkub kõigepealt Paabeli linna patroonjumal Marduk. Talle järgnevad teiste Babüloonia paikade jumalused, kes samuti hülgavad oma elupaigad. Neis paigus järgneb kaos ja häving. Nabonidus viib ka pärast jumalate lahkumist n-ö tühjaks jäänud jumalakujud minema ning kogub need Paabelisse, mida kujutatakse silindritekstis kui veel üht Mardukit vihastavat Naboniduse tegu. Võib arvata, et tegelik põhjus, miks Nabonidus jumalakujud Paabelisse tõi, oli nende säätmine Kyrose pealetungivate vägede marodeerimise eest. Siin tekstis nähakse seda siiski läbi Kyrost legitimeerivate ideoloogiliste prillide ja pannakse kujude Paabelisse kogumist Nabonidusele pahaks.

12. Anšan (tänapäeva Tall-e Malyan Shirazi lähistel) — linn Edela-Iraanis, millega seostas end Kyros ja talle eelnenud valitsejate dünastia (vt rida 21). Varasemal ajal oli Anšan olnud Eelami riigi üks tähtsaid keskusi Susa kõrval.

13. Gutimaa oli piirkond Babülooniast idas, Tigriise jõe ja Zagrose mäestiku vahel. Meedlased olid pärslaste sugulasrahvas, kelle pealinn asus Ekbatanas (tänapäeva Hamadani linn Lääne Iraanis). Kyros alistas meedlaste kuninga Astyagese 550/549 e.m.a. Mustapealine rahvas — traditsiooniline nimetus Babüloonia e Mesopotaamia lõunaosa elanike kohta.

15. Tintir oli Paabeli arhailine sumerikeelne nimetus.

17. Selles reas rõhutatakse, et Kyros võtab Paabeli üle vägivallatult. Seda asjaolu on välja toodud ka tänapäeva teooriates, mis räägivad Kyroset kui humanistist ja inimõiguste edendajast. Nii silindriteksti autor(id) kui ka Kyrose tänapäevased apologeedid (kui viimased üldse muistsete tekstide vastu huvi tunnevad!) jätavad siiski mainimata, et enne Paabeli väidetavalt rahumeelset hõivamist oli Kyros *Naboniduse kroonika* järgi pidanud võiduka lahingu Akadi armee vastu Tigriise kaldal Opis. Selle järel on

öeldud, et ta tappis 'rahva' (un^{meš}) ja kandis minema sõjasaagi.

18. Sumer ja Akad — Mesopotaamia lõunaosa ehk Babüloonia arhailine nimetus.

20. Kyros loeb üles talle omistatud tiitleid. Tegu on eranditult traditsiooniliste Mesopotaamia kuningate tiitlitega (loetletud tiitlite kasutuse kohta Mesopotaamia tekstides vt Johandi 2012: 164–167).

21. Kyrose genealoogia, millesse kuuluvad Anšani linna varasemad valitsejad. Kyrose vanaisa nimi oli samuti Kyros (I) ning nii tema isa kui ka poja nimi oli Kambyzes (I ja II).

22. Bel (akadi k *bēl*, 'isand') oli üks Marduki nimedest (vrd loodesemiidi jumal Baal, mis tähendab samuti 'isand'). Nabu oli Marduki poeg, tarkuse ja kirjakunsti jumal, Põhja Babüloonias asuva Borsippa linna patroonjumal. Rea lõpus rõhutatakse veel kord, et Kyros saabus Paabelisse „rahus“ (akadi k *šalimiš*, mis on tuletis akadi sõnast *šulmu(m)*, mille kognaatsõna heebrea keeles on שלום , *šālōm*).

24. Veel üks viide Kyrosele ja tema vägedele kui rahumeelsetele vabastajatele.

25.–26. Kyros teatab, et vabastas Paabeli rahva Naboniduse kehtestatud orjusest. Sellest sedastusest on nüüdisajal mõnikord välja loetud, et Kyros kaotas Ahhemeniidide impeeriumis orjanduse kui sellise üleüldse (vt nt islamivabariigi asepresidendi Baghaei seisukohti allpool).

27. Kroonprints Kambysesest sai pärast Paabeli vallutamist kohalik asekingas, *Naboniduse kroonikas* kirjeldatakse, kuidas Kambyses traditsioonilise Babüloonia uusaastafestivali kestel läbi viidud rituaalis kohalikuks valitsejaks saab (read 24–28, vt Glassner 2004: 239; Kuhrt 2010: 51).

29. „ülemisest merest kuni alumise mereni“ e Vahemerest kuni Pärsia laheni. Amoriitide asemel saaks tõlkida ka *amurru* e 'lääne' kuningad.

30.–31. Loetletud paigad asuvad kõik peamiselt tänapäeva Iraagi aladel asunud Mesopotaamia südamaa lähistel, seega juudalaste vabastamise jaoks, mida käsitletakse VT Jesaja ja Esra raamatutes, ei saa Kyrose silindrit tõendusmaterjalina kasutada.

32. „Jumalad“ e kujud, mille Nabonidus oli Paabelisse kokku kogunud. Sellel ja kahel järgneval real kirjeldatakse, kuidas Kyros taastab reas 31 loetletud paikades jumalate kultuse, mis Naboniduse ajal oli unarusse jäänud. Koos jumalatega naasevad pärast vaenutegevuse lõppu oma elukohtadesse ka nimetatud paikade elanikud. Neid ridu on tihti välja toodud kui argumenti, et tõestada Kyrose Vana-Lähis-Ida kontekstis enneolematut religioosset tolerantsi, mis lubas kõigil rahvastel oma religioosset kombestikku järgida.

37.–38. Kyros väidab end olevat suurendanud jumalate ohvriandideks mõeldud hanede, partide ja tuvide arvu.

38. *Imgur-Enlil* (akadi k ‘Enlil nõustus’ või ‘Enlili (savist) ümbrik’ — (viimaseid kasutati savitahvlitele kirjutatud kiilkirjatekstide saatmiseks) oli Paabelit ümbritsev sisemine müür, välimine müür kandis nime *Nemet-Enlil* (‘Enlili kaitsevall’).

44. Sellel real on ära toodud Kyrose lühipalve Mardukile, „pika elu“ asemel võiks kasutada ka otsetõlget „kaugete päevade elu“ (akadi k *ba-laṭ u₄-um re-e-qú-ú-ti*).

45. Ilmselt asus siin Kyrose vastulubadus Mardukile, juhul kui viimane tema palve täidab.

Kolofon. Qīšti-Marduki asemel saab lugeda ka Igīš-Marduk. Nimetatu ei pruukinud olla teksti autor, vaid kõigest kopeerija.

Kyrose silinder kui esimene inimõiguste harta

Šahhi valitsusaeg

Nagu sissejuhatuses mainitud, on Kyrose silinder kui väidetavalt kõige esimene inimõigusi käsitlev tekst maailma ajaloos pälvinud tähelepanu 1960. aastatest saati. Silindrile sellise maine kujundamine on lahutamatult seotud Iraani viimase šahhi Mohammad Reza Pahlavi (valitses 1941–1979) isiku ja tema valitsemise ideoloogiaga. Iraani viimane šahh soovis nimelt rõhutada Iraani kuningavõimu järjepidevust Kyrose ajast peale ning esitleda ennast Iraani valitsejatroonil Kyrose legitiimse järglasena. Sellist

lähenemist ja Kyrose kui Iraani kuningavõimu rajaja asetamist tähelepanu keskmesse kroonisid 1971. aasta 12.–16. oktoobriini Iraanis, eelkõige muistsete pealinnade Persepolise ja Pasargadae varemetes toimunud pompoossed pidustused. Nendega tähistati 2500. aasta möödumist Pärsia impeeriumi rajamisest Kyros II poolt.

Pidustustel, mille ettevalmistused olid alanud juba 1958. aastal, osales 69 riigipead ja kroonitud monarhi (Schulz 2008), teiste hulgas nt üheksa kuningat, kolm valitsevat printsi, kaks kroonprintsi, kolmteist presidenti, kümme šeiki ja kaks sultanit (Shawcross 1988: 39). Olulisemad puudujad olid USA president Richard Nixon ning Suurbritannia kuninganna Elizabeth II (Steele 2021: 55). Seda üritust on peetud ka üheks uuema aja tähtsamaks (kuid alahinnatumaks) maailma liidrite kohtumiseks (Ansari 2021: 413). Seejuures oli 2500 aasta lugemine Kyrose võimuletulekust 559. aastal e.m.a 1971. aastal m.a.j ebatäpne, sest tähistamist oli korduvalt edasi lükatud — 2500 lugemine aastast 559 e.m.a annaks hoopis aasta 1941 m.a.j, mis juhuse tahtel oli hoopis viimase šahhi enda täpne troonile asumise aasta (*Ibid.*: 408, märkus 3).⁴

Uhkeid pidustusi on laialdaselt kritiseeritud, tuues põhjuseks ohjeldamatu priiskamise, reaalsusest irdumise, rahvast võõrandumise jm. Nii teatas nt tollane Briti suursaadik Iraanis Sir Peter Ramsbotham konfidentsiaalses aruandes, et pidustusi iseloomustas mõõdutunde puudumine ja megalomania, mille all šahh nüüd kannatavat nii nagu paljud Iraani šahhid enne teda (Bailey 2004). Pidustusi on tõlgendatud ka kui pöördepunkti, mis tähistab Mohammad Reza Pahlavi eduka valitsemisperioodi lõppu šahhina — tema priiskavat üritust tabab maalt välja saadetud ajatolla Hoimeini hukkamõist, kes kasvatab seeläbi oma populaarsust šahhi vastasmängijana (Shawcross 1988: 47). Islamivabariigi juhtkond on pidustustele tagantjärele omistanud kurjakuulutava tiitli *bazm-e ahriman* e 'saatana pidu' (Steele 2021: 9). Hukkamõistu pidustuste suhtes näib olevat võimendanud Iraani islamistide hilisem šahhivastane propaganda. Viimasel ajal on uurijad pidustuste suhtes väljendanud ka tasakaalukat positsiooni. Nii võib pidustuste positiivsete järelmitena välja tuua näiteks asjaolud, et pidustustega koos peetud teaduskonverents tõi kõrgetase-

⁴ Aastal 1976, mil šahh kehtestas uue nn imperiaalse kalendri, määratigi aastaarvuks 2535 e selle arvestuse järgi täituskä 2500 aastat 1941. aastal m.a.j.

melisteks ettekanneteks ning aruteluks kokku enneolematul hulgal Iraani uurijaid üle maailma, pidustustel arendati poliitilist dialoogi ja toimunud kohtumiste tulemusena sõlmiti ka hulgaliselt uusi kaubandustehinguid (Steele 2021: 55).

Hoolimata sellest, kuidas šahhi pidustusi tagantjärele hinnata, on tõsiasi, et Kyrose silindrist sai tema patroneeritud ürituse ametlik sümbol. Silindri roll šahhi suhtekorralduskampaanias muutus sedavõrd oluliseks, et muistist on nimetatud ka šahhirežiimi legitimeerimise tööriistaks (*Ibid.*: 27). Ent eksponeerimisega ei kulgenud kõik esialgu sugugi sujuvalt. Näiteks oli alguses probleeme tähtsa muistise Iraani toimetamisega. Kuna silindrit hoiti (ja hoitakse ka tänapäeval) Briti Muuseumis Londonis, siis nõudis see Iraani diplomaatidelt tõsist pingutust, et artefakt pidustusteks Iraani kohale saada. Suurbritannia välisministeerium keeldus nimelt esialgu silindrit Iraani saatmast, sest kardeti, et saatmine vaid suurendaks iraanlaste ahnust ning peljati suuri raskusi eseme Suurbritanniasse tagasi saamisega (*Ibid.* 61). Välisministeerium aga ei olnud kursis asjaoluga, et Briti Muuseumi juhatus oli juba vastanud jaatavalt Iraani saadiku mitte-ametlikule palvele ning lubanud silindri pidustuste ajaks Iraani (*Ibid.*, vt ka Bailey 2004).

Briti Muuseumi Lääne-Aasia muististe kollektsiooni hoidja Richard Barnett lendas koos Kyrose silindriga Teherani 1971. aasta 9. oktoobril, väärtuslik muistis spordikotti pakitud. Silindrit hakati Iraanis eksponeerima ebatavalises muuseumis, mille šahh oli lasknud spetsiaalselt rajada Teherani lennujaama lähisteles — ehitis kujutas endast 50 meetri kõrgust kaarvõlvi ja kandis nime Shahyad ('kuningate mälestusmärk'), eksponaate näidati kaare all keldris (Bailey 2004). Inglise suursaadik Ramsbotham kartis, et šahh kasutab muuseumi avamisel 16. oktoobril juhust ning küsib britte esindavalt prints Philipilt luba, et silinder jääkski Shahyadi eksponaadiks. Suursaadik soovitas printsil vastata, et ta uurib võimalust silinder Iraani pikaajalisele laenule anda. Šahh siiski printsi käest midagi küsima ei läinud, võib-olla seetõttu, et prints Philip hoidus eksponaadivitriinist ettenägelikult nii kaugele kui võimalik (*Ibid.*).

Pidustuste raames pöördus šahh Pahlavi ka otse Kyrose enda või õigemini viimase vaimu poole. Šahhi ülistav pöördumine Kyrose poole kasutab silindriteksti 20. real ära toodud Kyrose titulatuuri (sealjuures seab šahh

end Kyrosega samale pulgale, omistades endale tiitli *šāhanšāh* e ‘kunin-
gate kuningas’). Veel kasutab šahh Kyrose kohta määratlusi „Iraani sure-
matu“ ja „inimkonna üks üllamaist poegadest“ ning lisab: „Puhka rahu,
sest meie oleme ärkvel ja valvsad, et säilitada sinu uhket pärandit. Me
lubame igavesti kaitsta humanismi ja heasoovlikkuse traditsioone, millega
sa asutasid Pärsia impeeriumi.“ (Ansari 2021: 412)

Sellisest avaldusest näib olevat ainult üks lühike samm selleni, et kuulutada
Kyrose silinder ka esimeseks inimõiguste hartaks. Just viimast arusaama
aitas edendada silindri koopia eksponeerimine ÜRO hoonetes New Yorgis
ja Genfis, mis sai alguse täpselt samal ajal, kui Iraanis hakati tähistama
šahhivõimu 2500. aastapäeva. Kyrose silindri jäljendi andis 14. oktoobril
1971 ÜRO peasekretärile kingitusena üle šahh Mohammad Reza Pahlavi
kaksikõde printsess Ashraf Pahlavi (1919–2016) (Schulz 2008).

Koopia puhul on kõnekas, et akadikeelse originaaliga kaasas käinud
silindri pärsia-, inglis- ja prantsuskeelset „tõlget“ oli tugevalt kärbitud ning
välja toodud sobilikud kohad näitamaks, et tegu on tõepoolest muistseid
inimõigusi käsitleva tekstiga. Ka ÜRO veebileht ei jäta ruumi erinevateks
tõlgendusteks, sedastades:

„Kyrose edikt“ on muistne inimõiguste deklaratsioon ja selle
koopia tegi Briti Muuseum oma kollektsioonis asuva originaali
põhjal (United Nations Gifts: Replica of „Edict of Cyrus“).

Seega kasutas Mohammad Reza Pahlavi Kyrose silindrit oma šahhivõimu
propageerimiseks, väites, et Pärsia oli olnud inimõiguste sünnipaik, ehkki
tema enda valitsemine oli 1960. aastatest alates muutunud üha autokraat-
likumaks ning jättis silindri väidetava inimõigusliku idealismiga võrreldes
paljuski soovida (Bailey 2004).

Iraani Islamivabariik

Mõnevõrra paradoksaalsel moel ei ole lugupidav suhtumine Kyrose
silindriteksti kadunud ka Iraani Islamivabariigis, kus 2005. aastal anti välja
nt silindrit kujutav mark ühes juuresoleva tekstiga „esimene inimõiguste
harta maailmas“ (vt pilti Curtis 2013: 93). Islamivabariigi algusaastatel

valitsesid siiski hoopis teistsugused meeleolud ning sellest tulenevalt ka teistmoodi hinnangud Kyrosele ja tema silindrile. Islamirevolutsiooni juht ajatolla Ruhollah Homeini (1900–1989) suhtus taunivalt Pärsia islamieelsesesse kultuuri ja ajalukku (vt nt Matini 1985).⁵ Üks Homeini kaasvõitlejatest, revolutsiooniline kohtunik Sadegh Khalkhali läks isegi nii kaugele, et tahtis Pasargadaes asuva Kyrose haua ning muistse pealinna Persepolise varemed pärast Islamirevolutsiooni hävitada. Khalkhali plaanidele astus vastu kohalik elanikkond — oma kultuurilist pärandit kaitsev rahvas blokeeris teed Persepolisesse, et buldooserid läbi ei pääseks (Brown 2017). Khalkhali, kes oli kohtunikuna surma mõistnud umbes 8000 inimest, levitas ka vandenõuteooriaid, et Ahhemeniidide dünastia oli läänes välja mõeldud leiutis, mille taga olid sionistid (*Ibid.*).

Pisut hiljem asusid islamivabariigi funktsionäärid siiski tasapisi rehabiliteerima varasemate šahhide, eriti Sassaniidide dünastiasse kuulunud valitsejate võimu, sest viimaste valitsusaega peeti poliitika ja religiooni põimimise õnnestunud näiteks (kuigi Sassaniidide puhul polnud religiooniks veel islam); Pahlavi dünastia valitsejaid — Mohammad Reza Pahlavit ja tema isa Reza Pahlavit (troonil 1925–1941) — siiski sellise armulikkusega ei koheldud ja nende valitsemist peeti religiooniküsimustes lugupidamatuks. Nende kohta ei kasutatud isegi šahhi tiitlit (Ansari 2021: 409–410). Kyrose ja tema silindri rehabiliteerimist raskendaski asjaolu, et viimast šahhi seostati muistse kuningaga sedavõrd, et ta oli saanud vaat et Kyrose surrogaadiks (*Ibid.*: 410, märkus 9).

Tasapisi taastärkas siiski ka ajatollade režiimi funktsionäärides huvi islamieelse Iraani ajaloo ja muististe vastu. Esimene islamivabariigi kõrge ametnik, kes Persepolise varemeid külastas, oli 1991. aastal tollane president Akbar Hashemi Rafsanjani. Tema külaskäiguga oli mõeldud tuua hoiatav näide Persepolisest kui muistse šahhivõimu liialduste sümbolist, kuid kriitikutel ei jäänud märkamata, et president ise tundis Persepolist külastades silmnähtavalt uhkust (Brown 2017).

Tõeline islamieelse Iraani renessanss leiab aga aset president Mahmoud Ahmadinejadi valitsusajal (2005–2013). Muude algatuste kõrval võeti siis

5 Siinjuures võib olla üllatav, et mõnes küsimuses oli Homeini tänapäeva lääne nn väärtuskonservatiividest omajagu vabameelsemgi, nt ei vastustanud ta soovahetusoperatsiooni (vt nt Tait 2005).

Briti Muuseumist uuesti laenuks ka Kyrose silinder. Islamivabariigis viibis silinder seekord septembrist 2010 kuni aprillini 2011 ja seda eksponeeriti Iraani Rahvusmuuseumis Teheranis. Näituse avamisel 12. septembril 2010 viibis kohal ka Ahmadinejad ise. Nagu 1971. aastal tunti ka seekord Briti Muuseumis muret, kas iraanlased silindri ka tagasi annavad, ja enne muistise toimetamist Iraani peeti brittidega keerulisi läbirääkimised (Ansari 2021: 416). Sellele probleemile lisandusid ka mure poliitiliste tagajärgede pärast suhtlemisel Ahmadinejadi valitsusega ning alles äsja toimunud 2009. aasta sündmused Iraanis, kui suruti maha valimiste võltsimisest alguse saanud suured protestiaktatsioonid.

Näitust saatis iraanlaste hulgas siiski tohutu menu. Hinnangud sellele, kui palju inimesi näitust külastas, on erinevad. Ametlik number ületab isegi miljoni piiri, kuid ühe tagasihoidlikuma hinnangu järgi ulatub külastajate arv kuni poole miljonini. (Curtis 2013: 102–103).

Iraani asepresident Hamid Baghaei vastandas avamisel Kyrose valgustatud lähenemist Paabeli vallutamisel varasema Assüüria kuninga Aššurbanipali destruktiivse ja ebatolerantse tegevusega ning võrdles Kyrostop leidlikult Abraham Lincolniga — Baghaei tõlgenduses olid mõlemad kaotanud orjuse, kuid Lincoln rohkem kui 2000 aastat hiljem, ja tema mõrvati nende püüdluste eest (*Ibid.*: 98–99). Baghaei esines teisegi, ehk veel huvitama kõrvutusega, kui nimetas oma ülemust Ahmadinejadi „meie päevade Kyroseks“ (Ansari 2021: 416 koos joonealuse märkusega nr 26). Seega oli teokraatliku islamivabariigi president Ahmadinejad ise šahhi asemel Kyrose surrogaadiks muutunud.

Nagu šahh Pahlavi esines ka Ahmadinejad silindrit eksponeerides omamoodi Kyrose apoloogiaga. Nii kirjeldas Ahmadinejad Kyrostop kui monoteismi kaitsjat, kes lubas juutidel kodumaale tagasi pöörduda, kuulutas priiust ning kaitses samas Iraani sissetungijate eest (Curtis 2013: 99). Kyrosele monoteismi omistavat Ahmadinejadi mõtteuuperpalli tuleb silindriteksti põhjal siiski väga kahtlaseks lugeda, sest sel on mitut jumalat mainitud nii nimepidi kui ka kasutatud mitmust „jumalad“. Islamivabariigis praktiseeritava ranget tüüpi monoteismiga ei ole seetõttu kindlasti tegemist. Ometi proovis Ahmadinejad just Kyrostop „islamiseerida“, tehes viimasest mitte ainult inimõiguste edendaja, vaid ka omamoodi islami

humanisti (Ansari 2021: 415).⁶

Ahmadinejadi nõuandjad keelitasid teda loobuma plaanist korraldada Persepolise varemetes regiooni riigipeade kohtumine, mis oleks ilmselt liialt meenutanud šahhi 1971. aasta „saatana pidu“ ja mõjunud selle veidravõitu taaslavastusena. Niisiis piirdus Ahmadinejad sellega, et kui Iraani külastas Venemaa diktaator V. Putin, eksponeeriti riigipeade taustal Persepolisest pärineva muistseid sõdalasi kujutava friisi suurenatud koopiat — selline Ahhemeniidide valitsusajast pärineva motiivi kasutamine oli islamivabariigis enneolematu (*Ibid.*: 414).

Kyrose silindrit esimeseks inimõigusi käsitlevaks tekstiks pidav teooria on Iraanis ja mujalgi siiski üsna sügavaid juuri ajanud. Siinkirjutajagi sai pärast põgusat vestlust tollase Iraani suursaadiku Kambiz Jalaliga 2015. a Tartus kinnitust, et Kyrose silindri pidamine vanimaks inimõiguste hartaks maailma ajaloos oli endiselt au sees ka teokraatliku režiimi funktsionääride hulgas (vt ka Tartu ülikooli külastasid Iraani tippdiplomaadid 2015). Kui saadikuga tuli juttu Kyrose silindrist, nimetas ta seda kõigepealt just esimeseks inimõiguste hartaks („*first charter of human rights*“).

Sellised avaldused peegeldavad tänapäeva Iraani poliitilise eliidi paradoksaalset lähenemist: mineviku kuningavõimu soovitakse hukka mõista, aga samas ihatakse jälgendada imperiaalset minevikku (Ansari 2021: 407). Samas tuleb nentida, et Kyros on ka Iraani tavakodanike seas nüüd märksa tähtsam tegelane kui šahhi ajal, nt kogunetakse muistset kuningat mäletama tema hauasamba juurde (*Ibid.*: 417). Lisaks islami-vabariigi funktsionääridele on Kyrose silinder endiselt tähtis ka eksiilis toimetava šahhiperekonna jaoks. Sellest annab tunnistust näiteks tõik, et leskkuninganna Farah Pahlavi lisas Kyrose silindri ridade 20–35 tõlke oma elulooraamatusse (Pahlavi 2004: 431–432).

Lõpetuseks

Kui kõige lõpuks proovida vastata küsimusele, kas silindritekstist võiks tõepoolest leida midagi sellist, mille alusel võiks kuningas Kyrose muistset

⁶ Teistpidi vaadelduna saab väita, et Ahmadinejad proovis Kyrose abil Iraani islamit rahvuslikumaks muuta.

teadaannet pidada esimeseks inimõigustega tegelevaks dokumendiks maailma ajaloos, siis tuleb kõigi šahhivalitsuse, teokraatliku islamivabariigi ja ÜRO funktsionääride propagandistlike ponnistuste kiuste sellele küsimusele vastata eitavalt. Mitte pakkudes siinkohal põhjalikku varasemate Vana-Lähis-Ida allikate analüüsi, mida on küllaldaselt tehtud mujal (vt nt Spek 2014), tuleks kõigepealt ühe tähtsama argumendina välja tuua, et nii murranguliselt dokumendilt nagu esimene inimõiguste harta või deklaratsioon eeldaks, et tekstis öeldaks nii oma ajastu kui ka lähimineviku kontekstis midagi fundamentaalselt uut inimeste ja nende õigusi puudutavate küsimuste kohta. Seda „uut“ aga silindritekstist ei leia, sest tegu on nii vormi (traditsionaalne rajamispansus e *foundation deposit*) kui ka sisu poolest (võrdleb uue ja „hea“ kuninga õndsat valitsemist vana ja „halva“ kuninga katastroofilise riigikorraldusega) konventsionaalse muistse Mesopotaamia (ehitis)tekstiga (vt ka Johandi 2016a: 15–16). Viimast hoolimata kuninga rahvusest tulenevast teatavast „pärsiameelsusest“, sest pärslane Kyros soovis Paabelis siiski sobitada eelkõige kohalike pikaageste ja auväärsete traditsioonidega.

Mis puudutab Kyrosele omistatud orjanduse kaotamist ning väiteid selle kohta, et tema näol oli tegu ülla ja heasoovliku valgustatud humanistiga, siis esimest on lihtne ümber lükata Ahhemeniidide ajastust (ka pärast Kyrost) üsna hästi dokumenteeritud orjapidamise olemasolu tõttu (vt nt Dandamayev 1988) ning teisel puhul on ilmselgelt tegemist mitu aastatuhandet hilisemate ühiskondlike ideaalide sobimatu omistamisega muistsele valitsejale.

Silindriteksti, eriti ridade 31–34 põhjal, kus on teatatud sellest, kuidas Kyros laseb taastada eelmise kuninga ajal hooletusse jäetud jumalate kultused, on Kyrosele omistatud ka oma ajas enneolematut religioosset tolerantsust. Sellist laadi väited on siinkirjutaja hinnangul ammendava põhjalikkusega pareerinud Hollandi Vana-Lähis-Ida uurija R. J. van der Spek, kes on osutanud, et ettekujutus Kyrorest kui religioosse tolerantsi eestvõitlejast rajaneb kolmele valele eeldusele (Spek 2014: 235). Esiteks on tegu muistse poliitilise diskursuse anakronistliku tõlgendusega, sest antiikajal religioosse tolerantsi diskursust ei eksisteerinudki ning religioon oli nii ühiskonna, poliitiliste struktuuride kui ka igapäevaelu lahutamatu osa nii Sumeri ja Ateena linnriikides kui ka Rooma vabariigis. Tei-

seks on van der Speki järgi liiga pinnapealne kirjeldada Kyrose valitsemist kui „tolerantsist“ lähtuvat, sest kuigi tema poliitikat võib osalt kirjeldada kui positiivselt pragmaatilist ja mõnes mõttes ka leebet, oli tegu siiski eelkõige vallutajaga, kes lähtus vallutajate tavalisest poliitikast, mis rajanes brutaalsele sõjapidamisele ning karmidele meetmetele. Kolmandaks on van der Speki järgi ekslik kujutada Kyrose poliitikat põhimõtteliselt erinevana varasema suurriigi Assüüria poliitikast. Assüürlasi on eelkõige ikka kujutatud kui julmureid, kes vallutatud rahvaid julmalt represseerisid, küüditasid, nende templeid röövisid ja hävitasid, jumalakujusid minema vedasid ning alamaid Assüüria jumalaid austama sundisid. Tegelikult sisaldas Assüüria poliitika allutatud rahvaste suhtes ka muid meetmeid kui julmus ja religioosne ebatolerantsus ning sügavalt ekslik on ka arvamus, et assüürlased oma jumalate austamist allutatud rahvastele peale surusid.

Kyrose silindri esimese inimõiguste harta tiitli omistamine on hoolimata paljudest kaalukatest vastuargumentidest visa kaduma. Nii võib väita, et üle kahe ja poole aastatuhande tagasi valitsenud Pärsia kuninga propaganda töötab ka nüüdisajal.

Kirjandus

Ansari, Ali 2021. A Royal Romance: The Cult of Cyrus the Great in Modern Iran. — *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 31 (3), pp. 405–419

Bailey, Martin 2004. How Britain tried to use the Cyrus Cylinder for political gain. — *The Art Newspaper*, 01.09.2004. <https://www.theartnewspaper.com/2004/09/01/how-britain-tried-to-use-the-cyrus-cylinder-for-political-gain/> (15.02.2023)

Berger, P.–R. 1975. Der Kyros-Zylinder mit dem Zusatzfragment BIN II Nr. 32 und die akkadischen Personennamen im Danielbuch. — *Zeitschrift für Assyriologie*, Bd. 64, S. 192–234

Brown, Roland Elliott 2017. Persepolis: An Iranian Stage. — *Iranwire*, 18.06.2017. <https://iranwire.com/en/society/61702/> (12.02.2023)

Curtis, John 2013. The Cyrus Cylinder: The creation of an icon and its loan

to Tehran. — I. Finkel (ed.). *The Cyrus Cylinder: The King of Persia's Proclamation from Ancient Babylon*. London: I.B. Tauris, pp. 85–103

Dandamayev, Muhammad A. 1988. BARDA and BARDA-DĀRI i. Achae-menid Period. — E. Yarshater (ed.). *Encyclopædia Iranica*, Vol. III. New York: *Encyclopædia Iranica Foundation*, pp. 762–763

Finkel, Irving 2013. The Cyrus Cylinder: The Babylonian perspective. — I. Finkel (ed.). *The Cyrus Cylinder: The King of Persia's Proclamation from Ancient Babylon*. London: I. B. Tauris, pp. 4–34

Glassner, Jean-Jacques 2004. *Mesopotamian Chronicles*. (Writings from the Ancient World 19) Atlanta: Society of Biblical Literature

Johandi, Andreas 2012. Mesopotamian Influences on the Old Persian Royal Ideology and Religion: The Example of Achaemenid Royal Inscriptions. — *Kaitsevāe Ühendatud Õppeasutuste toimetised*, 16 (= Estonian National Defence College Proceedings 16), pp. 159–179

Johandi, Andreas 2016a. Marduki ja Jahve soosik: Pärsia kuningas Kyros II ja tema taevased patroonid Vana-Testamendi tekstides ja Kyrose silindril. — *Usuteaduslik Ajakiri*, 70 (2), lk 3–25

Johandi, Andreas 2016b. The Motif of Divine Abandonment in Some Mesopotamian Texts Featuring the God Marduk. — Th. R. Kämmerer, M. Köiv and V. Sazonov (eds.). *Kings, Gods and People: Establishing Monarchies in the Ancient World*. (Alter Orient und Altes Testament 390/4 = Acta Antiqua Mediterranea et Orientalia 4) Münster: Ugarit-Verlag, pp. 135–186

Johandi, Andreas 2016c. Kui šahh Eestis õunu sõi ja kuldmünte jagas. — *Horisont*, 5, lk 32–38

Kuhrt, Amélie 2010. *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*. Orig. pub. 2007. London: Routledge

Matini, Jalal 1985. Negating the Past. — *Index on Censorship*, Vol. 14 (6), pp. 42–45

Pahlavi, Farah 2004. *An Enduring Love: My Life with the Shah*. New York: Miramax Books

Schaudig, Hanspeter 2001. *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Grossen samt den in ihrem Umfeld entstandenen Tendenzschriften: Textausgabe und Grammatik*. (Alter Orient und Altes Testament 256) Münster: Ugarit-Verlag

Schaudig, Hanspeter 2018. The text of the Cyrus Cylinder. — R. Shayegan (ed.). *Cyrus the Great: Life and Lore*. Boston, Massachusetts: Ilex Foundation, pp. 16–25

Schulz, Matthias 2008. Falling for Ancient Propaganda: UN Treasure Honors Persian Despot. — *Spiegel International*, 15.07.2008. <https://www.spiegel.de/international/world/falling-for-ancient-propaganda-un-treasure-honors-persian-despot-a-566027.html> (22.02.2023)

Shawcross, William 1988. *The Shah's Last Ride: The Fate of an Ally*. New York: Simon and Schuster

Spek, Robartus J. van der 2014. Cyrus the Great, Exiles, and Foreign Gods: A Comparison of Assyrian and Persian Policies of Subject Nations. — M. Kozuh et al (eds.). *Extraction and Control. Studies in Honor of Matthew W. Stolper*. (Studies in Ancient Oriental Civilization 68) Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, pp. 233–264

Steele, Robert 2021. *The Shah's Imperial Celebrations of 1971: Nationalism, Culture and Politics in Late Pahlavi Iran*. London: I. B. Tauris

Tait, Robert 2005. A fatwa for freedom. — *The Guardian*, 27.07.2005. <https://www.theguardian.com/world/2005/jul/27/gayrights.iran>

Tartu ülikooli külastasid Iraani tippdiplomaadid 2015. — *Universitas Tartuensis*, 10, lk 4.

United Nations Gifts: Replica of “Edict of Cyrus”. — *United Nations*. <https://www.un.org/ungifts/replica-edict-cyrus>